

Rask håndskrivning

TRINE RASK, SKRIFTDESIGNER OG UNDERVISER I
HÅNSKRIVNING OG SKRIFTDESIGN

I denne artikel vil jeg beskrive et pilotprojekt på Rådmandsgade Skole. Målet er at afprøve og udvikle en ny tilgang til undervisning i håndskrivning, hvor fokus er den motoriske udvikling og ikke æstetikken i det skrevne. Jeg vil især beskrive metoden og tankerne bag og forklare, hvorfor det er så vigtigt at holde fast i håndskrivning i skolen, da det understøtter alle aktiviteter, der knytter sig til det skrevne sprog. Jeg vil også beskrive, hvornår man bør starte, og hvordan man bør starte.

Pilotprojektet

I et pilotprojekt på Rådmandsgade Skole i København afprøver vi en ny måde at anskue og dermed undervise i håndskrivning på. Samarbejdet bygger på mit ønske om at afprøve og videreudvikle et nyt undervisningsmateriale, som jeg kalder ”Rask håndskrivning”, og skolens ønske om at ensrette undervisningen i netop håndskrivning fra 0. klasse.

Jeg startede i en 1. klasse januar 2015, hvor jeg stadig underviser én gang om ugen. Jeg planlægger og afvikler undervisningen og assisteres og følges af dansk læreren, der også er læsevejleder for indskoling. I denne klasse afprøver jeg systematisk hele forløbet, der begynder med motorisk træning tænkt til 0. klasse. Vi er nu nået til, at eleverne øver sammenhængende skrift.

I foråret 2015 underviste jeg i én 0. klasse og observerede og hjalp udvalgte elever i andre 0.

klasser for at afprøve, om et øget fokus på den motoriske udvikling kunne hjælpe de elever, der havde svært ved håndskrivning.

I efteråret 2015 startede jeg forløb op i alle fire 0. klasser og stillede undervisningsmateriale til rådighed for klassernes undervisere. Det er dette undervisningsmateriale, jeg beskriver i artiklen.

Hvem er jeg?

Jeg er født i 1974 og lærte at skrive, inden jeg kom i skole. I skolen blev jeg undervist i Clemens’ trykskrift og Aage Bisgaards systemskrift. Min tilgang til håndskrivning i dag er bl.a. min uddannelse som skriftdesigner ved Kunstakademiet i Haag, Holland, hvor en del af undervisningen omhandlede kalligrafi og forståelsen for skrivning som grundlag for henholdsvis almindelig trykskrift og kursiven, der ligner vores håndskrift. Desuden har jeg derfra, og fra mit efterfølgende virke, en stor viden om læsbarhed; hvordan læser vi, hvad er nemt at læse, og skyldes det skriftens udformning?

Det var også her, jeg fik kendskab til Gerrit Noordzijs¹ arbejde med at hjælpe ordblinde børn ved at skrive med dem og opnå gode resultater (Noordzij, 1985), der desværre ikke blev anerkendt med den begrundelse, at han ikke er pædagogisk uddannet.

Selv har jeg undervist i skriftdesign på Mediehøjskolen siden 2004, hvor det har slået mig, at de studerende har haft svært ved at se den formæssige sammenhæng mellem alfabetets bogstaver og deres grundlæggende enkelhed, noget som børn i førskolealderen ser ganske tydeligt.

Jeg begyndte at undre mig over, hvorfor håndskriftsundervisningen i folkeskolen ikke i højere grad handler om den motoriske udfordring, det er at skrive, og at alfabetets bogstaver ofte præsenteres som individuelle former, når de egentlig er temmelig ens.

Jeg har så prøvet at spole baglæns for at finde frem til, hvorfor elever i mange tilfælde ikke udvikler en brugbar håndskrift, hvad er det, de ikke kan, og hvor burde de starte? Og nu er jeg så på vej den anden vej med et svar og et undervisningsmateriale, der skal kunne afhjælpe problemet.

Hvad er nyt?

Hele forudsætningen for en vellykket undervisning er at forstå, hvad det kræver at kunne skrive i hånden, og afdække, hvad børnene allerede kan og ved, så de lærer det nødvendige. Metoden udvikler børnenes motorik og styrker forståelsen af alfabetets simpelhed. Bogstaver er nemlig enkle variationer af få former, hvorimod det er meget krævende motorisk at kunne forme dem og gøre det hurtigt.

De bevægelser, børnene lærer fra første skoledag, er de bevægelser, de bruger, når de senere skriver sammenhængende. Og børnene lærer kun ét alfabet fra start til slut.

Jeg har undervist en dreng i 1. klasse, der bare ikke kunne skrive runde o'er, men da jeg spurgte, om han spillede fodbold og kunne forestille sig, hvordan det ville være at spille med sådan en bold, tegnede han en perfekt cirkel, og det blev han ved med.

Det er grundlæggende, at håndskrivning ikke handler om at kopiere bogstaver, men om træning af de bevægelser, der fører til håndskrivning. Derfor korrigeres bevægelsesretning, og der peges på bogstavernes ligheder og forskelle. Men fokus er ikke, om bogstaverne er flotte, og elevernes skrift sammenlignes ikke med forlæg

eller andre elevers, da forskellige motoriske udviklingstrin naturligvis giver forskellige outputs. Fokus er, hvordan udviklingen kan fortsætte, og hvor langt eleven er nået, ikke hvor langt der er til målstregen.

Jeg tager mig kun af håndskrivning og ser det som vigtigt, at det trænes separat fra læren om bogstavernes lyd og betydning. Det er vigtigt, at bevægelse og form knyttes sammen, da det er med til at tydeliggøre bogstavernes form i bevidstheden og dermed også understøtte afkodning i forbindelse med læsning. Denne sammenhæng mellem bogstaverne tydeliggøres generelt ikke i undervisningsmateriale til faget dansk, hvor bogstaverne indlæres i en anden rækkefølge af andre årsager. Der er altså modstridende interesser, og derfor er det en god idé at holde det adskilt. Denne tilgang, hvor formerne indøves isoleret og helst forud for den øvrige bogstavundervisning, spiller også fint sammen med opdagende skrivning, hvor man også skribler-skrabler, før man kan stave.

Forudsætninger for at kunne skrive i hånden

At skrive i hånden er finmotorisk krævende, og mange børn, der starter i 0. klasse, er ikke klar til det. Nogle børn starter endda i skolen uden at kunne holde på en blyant, de har aldrig tegnet og er slet ikke klar til at skrive.

Men en anden forudsætning for at skrive er forestillingen om, hvordan bogstaverne ser ud, og det er en forudsætning, som alle børn har, også selvom de ikke kender alfabetet. Alle har set en fodbold eller en stige eller en snemand eller et æbletræ, og det betyder meget for de fleste børn, at det, de godt kan lide, ser rigtigt ud. Jeg har undervist en dreng i 1. klasse, der bare ikke kunne skrive runde o'er, men da jeg spurgte, om han spillede fodbold og kunne forestille sig, hvordan det ville være at spille med sådan en bold, tegnede han en perfekt cirkel, og det blev han ved med.

Man har længe vidst, at børn uden særlig træning ikke er finmotorisk klar til at skrive før otteårsalderen (Pedersen, 1943, s. 35). Man har også vidst, at man kan udvikle deres finmotorik tidligere, som Maria Montessori gjorde det alle-

rede omkring år 1900, og som det nu sker i f.eks. Kina og USA, og man har vidst, at man kan vælge at lade børnene indlære bogstaverne ved grovmotorisk skrivning (Pedersen, 1943, s. 35), nogen kalder det tegning.

Motorisk forberedelse til håndskrivning

Børnene starter med at tegne på papir, hvor der er masser af plads. Det er vigtigt ikke at angive størrelsen på formerne i begyndelsen, så børnene finder den størrelse, de bedst behersker. Der øves retning, former og bevægelse. Urets retning til runde former. Venstre, højre, op og ned til lige og skrå streger. I første omgang tegner læreren på tavlen og viser bevægelsen og retningen, mens eleverne tegner det samme for sig selv. Enkle tegninger med mange gentagelser som et træ med æbler, et badekar med bobler, stiger med masser af trin. Og hele tiden med fokus på bevægelsen. Det er en pointe, at størrelsen gerne må variere, da det gælder om at finde sit eget gode udgangspunkt.

Æbletræ på tavlen.

Æbletræ på tavlen med buet krone.

Skriveredskaber og tegneflade

For at træne børnenes greb starter de med kridt og tykke blyanter. Det gode ved kridt er, at alle holder rigtigt med tre fingre, og den ru overflade gør det nemt at håndtere. De bruger både kridt på tavle og papir. Ulempen ved kridt er den tykke spids, og at det tværer ud, men vellykket ”skrivning”, altså bevægelserne, er vigtigere end resultatet på papiret. Så prøver de med tykke blyanter, ru og kantede, gerne sekskantede jumboblyanter og gerne i træ. Undgå tynde, glatte, runde blyanter, med mindre eleven allerede kan håndtere dem. De første par år har mange små hænder stor gavn af tykke blyanter, og de behøver ikke være trekantede. Tværtimod kan det være lidt krampagtigt med dette mere tvungne greb end den sekskantede, der jo også muliggør greb på tre sider.

På nogle skoler er man desværre godt i gang med at afskaffe kridttavlen, men hvis den stadig findes, så lad børnene skrive på den. Modstanden mellem kridt og tavle er meget givende, både fordi man kan kontrollere bevægelsen bedre, men også fordi man kan mærke bevægelsen. Undgå at skrive på whiteboard og andre glatte overflader, det kræver alt for meget kontrol over ens bevægelser.

Læreren skal omhyggeligt kunne vise formerne, da eleverne kopierer det, man gør. Jo yngre eleverne er, jo vigtigere er det, at man er bevidst om sin skrift, da det bidrager til elevens forestilling

om, hvordan ord og skrift i det hele taget ser ud. Det gælder for læreren, som for eleverne, at det er ensartetheden, der er vigtigst. At bogstaver, der har samme grundform, udføres på samme måde.

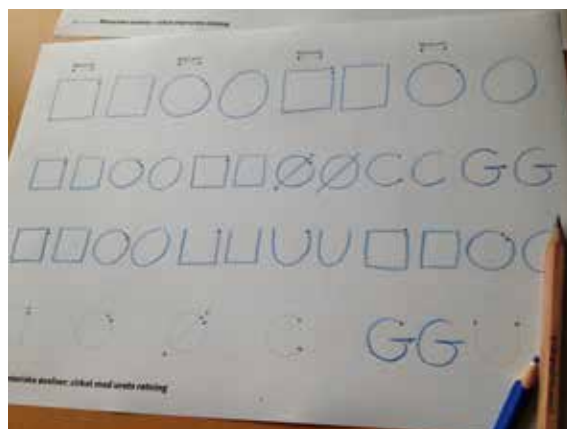

Elever i 0. klasse tegner cirkler mod uret, streger oppefra og ned og fra venstre mod højre.

Muskeltræning

Når man skriver, bruger man især sine finger- og håndledsmuskler. Efter tegneøvelserne følger mere specifikke øvelser, hvor det handler om alfabetets bogstaver. Eleverne behøver ikke at kende deres betydning, for fokus er stadig den motoriske udvikling og træning af de krævede muskler.

Hver bogstavgruppe trænes med indledende retningsøvelser, og der veksles mellem bogstaverne i den pågældende formgruppe. En form tegnes oven på et stiplede forlæg og derefter ved siden af på blankt papir. Dette er for først at sikre, at bevægelsesretningen er korrekt, for derefter at indlære og lagre formen bedre ved selv at skulle gengive den.

Øveark med motoriske øvelser: muskeltræning, bevægelsesretning og formgrupper.

Fra bogstav til ord

I starten øves bogstaverne enkeltvis, hvorefter de skrives sammen som ord. Håndskrivning kan

VI GÅR I	adgoce	 Mod uret	Ronaldo
SKOLE	ugedag		Kika Bob
HER PÅ	duegade		Mandag
NØRRE	oceto		Neymar
BRO OG	scootes		Barbie
LÆRER	Cacao		madskole
AT LÆSE	Gedact		Pokemon
SKRIVE	Susæ		jylland
REGNE	Ølfølt		Goose
SYNGE	Udfæld		AMRIK
<small>©TRINE RASK 2015</small> 7. Majuskler	<small>©TRINE RASK 2015</small> 1. Minuskler		<small>©TRINE RASK 2015</small> 5. Minuskler

Øveark. Eleverne øver et ord ved at skrive oven på forlægget, hvor start er markeret med prik, og gentager det derefter til højre på blankt papir.

stadig trænes som form og bevægelse, som abstrakte ord, der er baseret på bevægelseslighed. COG, LEF og PBR er eksempler på sådanne ord, hvorimod DAG er tre forskellige bevægelser og derfor sværere at udføre.

Først indlæres de STORE bogstaver (majusklerne), da de har den fordel, at de har samme højde, og på den måde er de mere enkle. Derefter indlæres de små bogstaver (minusklerne), og det vigtigste for dem er, at bogstaver, der deler former, forholder sig rigtigt til hinanden. F.eks. for **a**, **d** og **g** er fokus, at de er variationer af **a**, at **a**'et bevarer sin størrelse. Det kan tage lang tid at lære dette, men igen er den rigtige bevægelse det vigtigste.

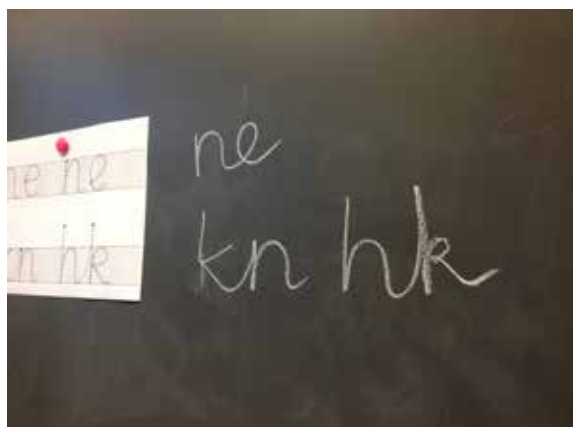
Børnene skriver ikke på linjer, men forlægget står skrevet med vejledende linjer. Det er dokumenteret, at læringen er bedre, når eleven skal gengive en form på blankt papir ud fra et forlæg, frem for at skrive oven på en form eller taste den (Konnikova, 2014). Og i praksis ser jeg også, at grundformerne bliver bedre, fordi eleven har større frihed, og at arbejdet med at få de indbyrdes størrelsesforhold på plads tager tid, om linjerne er der eller ej.

Egentlig skrivning

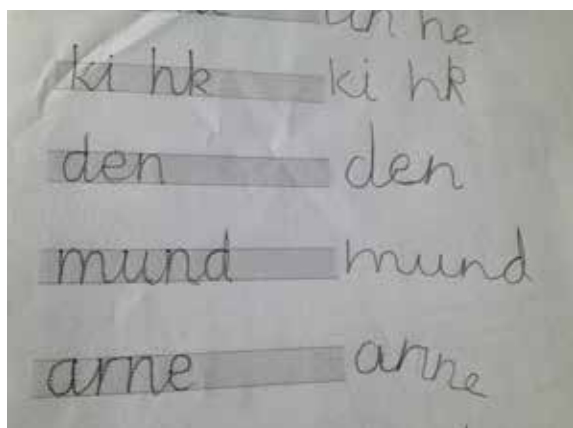
Når alle bevægelser til at skrive er gennemgået fortsættes med egentlig skrivning. Når eleverne begynder at skrive rigtige ord, laver jeg løbende

ark med relevante ord. Til det formål har jeg tegnet en font, så jeg kan lave øveark med tekst, der er relevant for netop de elever eller for årstiden eller for et emne i skolen.

Til min ”prøveklasse” har jeg lavet ark med navne på fodboldspillere, fag på skemaet, navne på lande, aktiviteter på skolen. Og jeg har aldrig set så ivrige drenge, som da Ronaldos navn stod et stykke nede på siden, de dirrede for at få lov til at skrive det!

Gennemgang af sammenbindinger på tavlen.

Elev i 2. klasse øver sammenbinding.

Først skriver de usammenhængende, og derefter læres alle bindinger, så de kan skrive bogstaverne sammen. Bindingerne, som bevægelserne, gennemgås på tavlen, mens børnene skriver efter, og efterfølgende får de ark med de velkendte bogstaver, hvor de selv tegner bindingen på øveordet og derefter skriver hele ordet sammenhængende ved siden af.

Vores mål og Fælles Mål

Målet for undervisningen er, at eleverne får automatiseret de rigtige bevægelser og opnår ensartethed og tempo, så håndskrivning bliver et godt værktøj for dem, en naturlig funktion. De behøver ikke have en smuk håndskrift, men den skal være ubesværet og kunne læses. Desuden skal den være et værktøj til at læse, det skal hjælpe dem til at skelne mellem bogstaver, så de altid kan finde ud af, om det er et d eller b osv.

En læsbar håndskrift er ikke kun at kunne skrive bogstaverne, som de er blevet vist i skolen. En læsbar håndskrift er at skrive, så reglerne for bogstavernes indbyrdes størrelsesforhold overholdes.

I Fælles Mål for Dansk (Fælles Mål Dansk, 2009, s. 7) står, at eleverne, når de afslutter 9. klasse skal ”beherske en læselig, personlig og sammenbundet håndskrift”. Men hvad er en læsbar håndskrift? Hvad er en personlig håndskrift? Og hvorfor sammenbundet?

En læsbar håndskrift er ikke kun at kunne skrive bogstaverne, som de er blevet vist i skolen. En læsbar håndskrift er at skrive, så reglerne for bogstavernes indbyrdes størrelsesforhold overholdes. Det betyder ikke noget for læsbarheden, hvor runde bogstaverne er, eller hvad størrelsesforholdet er mellem ”kælder, stue og loft”, eller hvor bred skriften er, men det betyder meget for den, der skriver.

Man har altid i forbindelse med undervisning i håndskrift diskuteret, om man kun må bruge fingre og håndledsmuskler, eller om man også må bruge underarmen, og svaret afhænger af, hvordan man gerne vil skrive, og også hvem man er (Pedersen, 1943, side 3).

Og hvorfor ikke træne sin personlige skrift fra starten, når det også er et mål. Jeg søger altid de bedste kvaliteter i elevernes skrift, de mest vellykkede former og hjælper med til, at de overføres til hele skriften efter modellen om gentagelse

af form og bevægelse. Så hvis eleven finder et velfungerende bevægelsesmønster, så arbejder vi videre ud fra det.

At skriften skal være sammenhængende, giver god mening, fordi den så er hurtigere og i sidste ende kan skrives, uden at eleven kigger. Vores mål er, at armen netop nedfælder ens tanker på papiret, så det skrevne er et personligt udskrift af ens tanker. Og dette kræver en fuldt automatiseret og personligt tilpasset håndskrift. Og det personlige er i højere grad skriftens proportioner, end det er dekorative elementer.

Projektets resultater

Vi er stadig i gang med pilotprojektet. Men de foreløbige resultater viser, at alle kan skrive bogstaver, når man lader dem starte frit i den størrelse, der passer. På blankt papir skal de udelukkende koncentrere sig om bevægelsesretningen for de enkelte bogstaver, og det der trænes og korrigeres, er bevægelser. Børnene lærer mange bogstaver ad gangen og skriver hurtigt ord, hvilket motiverer dem til at fortsætte. At det er den fysiske del af skrivningen, vi fokuserer på, betyder, at korrektioner i de fleste tilfælde virker med det samme. Alle piger og drenge er godt med og nogenlunde interesserede, og én forklaring er nok, at de magter opgaven, og det lykkes for dem. Om de har en god håndskrift, når de forlader skolen, afhænger stadig af, om de øver sig. Men et godt skridt på vejen derhen er at få alle med og acceptere, at eleverne udvikler sig i forskellige tempi. Jeg har oplevet små elever, der ikke kunne skrive, men efter 15 minutter alligevel kunne lave de rigtige bevægelser, når de fik lov at vælge størrelse og placering på papiret.

Hvorfor håndskrivning?

Der er mange gode grunde til at skrive i hånden. Både bløde argumenter, som at det er en naturlig del af vores kultur, og det er et godt sted at starte skriftsprogsindlæringen, men også forskning viser, at det er meningsfyldt. Bl.a. viste en række studier (May, 2014), at universitetsstuderende, der skrev notater i hånden, skrev færre notater, men havde forstået indholdet af forelæsningen bedre. Efter en måned havde de stadig større udbytte af deres notater. Konklusionen var, at det skyldtes, at de studerende på computer

kopierede lærerens formuleringer, hvorimod de håndskrivende fortolkede og omformulerede materialet.

Flere andre undersøgelser viser, at håndskrivning aktiverer områder i hjernen, der ikke stimuleres, hvis bogstavindlæring foregår på tastatur eller kun visuelt. I en artikel i *Psychology Today* (Klemm, 2013) beskrives, hvordan hjerneskaninger af 5-årige før og efter bogstavtræning viste, at indlæring, hvor der blev skrevet i hånden, gav en mere udviklet og voksenlignende neural aktivitet. Desuden blev områder i hjernen, der er aktive ved læsning, aktiveret, hvilket ikke var gældende ved tastning. Undersøgelser har også vist, at sammenhængende skrift er endnu mere stimulerende end skrivning af løse bogstaver, og nogle mener endda, at det kan afhjælpe ordblindhed (Konnikova, 2014).

Clemens

Grundlaget for Christian Clemens materialer finder vi England i 1928, hvor Marion Richardson udgav sine *Dudley Writing Cards* og i revideret form i 1935 *Writing & Writing Patterns* (Sasoon, 2007, s. 77-81).

Måske kan man risikere, at et ensidigt fokus netop forhindrer, at den avancerede menneskelige hjerne og krop udvikler sig fuldt ud. Det ser i hvert fald ikke ud til, at mere eksplicit skolepræget og tidlig indsats løser alle problemer, hvis nogen overhovedet.

I 1940'erne udviklede nordmanden Alvhild Bjerkenes sin egen udgave af Marion Richardsons forlæg, og senere blev dette oversat til dansk som et samarbejde mellem Bjerkenes og Clemens. Clemens tilføjede sin egen trykskrift til de mindste klasser. Dette arbejde er så kopieret i utallige variationer og gennemsyrrer i høj grad det meste undervisningsmateriale i Danmark. Desværre er der røget mange vigtige anbefalinger og uddybende forklaringer undervejs, efterhånden som materialet er blevet kopieret, der gør det svært

for en underviser at bruge materialet, med mindre denne er instrueret i dette f.eks. i forbindelse med sin læreruddannelse. Det er mange unge lærere ikke og slet ikke de mange pædagoger, der underviser børn i 0. klasse.

Uden baggrundsviden risikerer man med Clemens' materiale at lære bogstaverne forkert, hvis man gentager en form mange gange uden at være motorisk klar til det. Hjælpeinjerne gør det simpelthen for svært for rigtig mange. Man fokuserer på det enkelte bogstav, og hvordan det ser ud, i stedet for på den rigtige bevægelse, og man træner ikke sammenhængen mellem bogstaverne. Mange oplever simpelthen, at det ikke lykkes, fordi de bliver sat til en for udfordrende opgave.

Måske er det børnene, der er for dårlige

Ifølge Christy Isbell (Isbell, 2010, s. 11) er det bl.a. kulturelt betinget, hvornår man har en veludviklet finmotorik. I Kina finder man treårige, der er i stand til at lave simpel origami og tynde papirklip, bl.a. fordi man har et førskoleprogram med fokus på den finmotoriske udvikling, og i USA har man i flere stater førskolestandarder, der skal vejlede lærere i barnets udvikling.

Jeg mener, at man skal være opmærksomme på det i førskolesammenhæng og have gode vejledninger for også finmotorisk udvikling. I mange vuggestuer og børnehaver sker dette helt naturligt ved almindelige aktiviteter som klippe-klistre og lignende, men måske i mindre grad i eksempelvis nogle udendørsbørnehaver. Og man skal under alle omstændigheder være klar i skolen til at ruste de børn, der har brug for finmotorisk udvikling, og i det mindste kunne vurdere, om de er klar til skrivning.

Personligt mener jeg ikke, at man skal træne børn systematisk før skolen. Man skal blot lade dem udvikle sig naturligt og give plads til den fysiske udvikling, der er en forudsætning for at lære, og selvfølgelig udfordre børnene, så dette sker. Måske skal de lære at spille skak, måske bordtennis, måske musik. Måske kan man risikere, at et ensidigt fokus netop forhindrer, at den avancerede menneskelige hjerne og krop udvikler sig fuldt ud. Det ser i hvert fald ikke

ud til, at mere eksplicit skolepræget og tidlig indsats løser alle problemer, hvis nogen overhovedet.

De fleste børn, der starter i skolen, er meget ivrige for at lære at læse, skrive og regne, og de har ikke noget imod at lave mange gentagelser, bare det lykkes nogenlunde. Derfor skal vi tage udgangspunkt i børnene, der er alt for mange, der har fået at vide, at de skrev sjusket uden at få hjælp til at forbedre sig, altså motorisk hjælp.

Materialet "Rask håndskrivning"

Min tilgang til håndskrivning er, at det skal være et sammenhængende forløb fra simpel bevægelse til læsbar, personlig, sammenhængende skrift. Skrivning kan sammenlignes med musik, og hvordan man lærer at spille et instrument. Det er ikke den enkelte tone, der udgør musikken. Det, der skal indøves, er sekvenser (ord & sætninger) og ikke kun tonen (bogstavet), og man skal være sig bevidst, at denne skiften mellem bevægelser er krævende, især fordi det ikke sker i et fast mønster. Det er vigtigt at bygge på det, eleven kan, og så hele tiden vende tilbage til de nemme sekvenser, så bevægelserne ikke bliver indøvet forkert, for så sidder de godt fast.

I starten skriver man langsomt, og senere forsøger man at sætte tempoet op. Går det ikke godt, kan man sætte tempoet ned, vende tilbage til de simple former eller vende helt tilbage til tegneundervisningen.

Det er min opfattelse, at det, der virker bedst, er at isolere håndskrivning til at starte med og se det som en fysisk aktivitet. Den alfabetiske rækkefølge giver ikke mening, heller ikke en opdeling af vokaler og konsonanter, og det giver slet ikke mening ikke at respektere og angribe den motoriske udfordring.

Har man udviklet en uheldig håndskrift, er det bedst at begynde forfra med motoriske øvelser

og indlæringen af bogstaverne som formgrupper, for at flytte fokus fra dét, der ikke lykkedes.

Det skrevne skal afsløre, om bevægelsen er udført rigtigt, men det er altså udførelsen, der er vigtigst. At bogstaver, der deler form, udføres på samme måde, så man skifter mellem de få grundbevægelser, når man skriver. Jo enklere et bogstav udføres, jo bedre tåler det, at skriveauhastigheden øges. Denne automatisering af bevægelserne skal føre til hurtig og tydelig skrift.

Egentlig er det mit personlige sammenkog af det, vi allerede ved, og min måde at præsentere det på. Alt hvad jeg har lært og opfattet og set virke, har jeg kunnet underbygge i gamle fagbøger og nyere forskning. Det har slået mig, at især R. H. Pedersens værk *Undersøgelser over Haandskrivning*, der blev trykt i 1943, beskriver en masse problemstillinger og giver svar på det meste. Også i Alvhild Bjerkenes' materiale, er der mange gode betragtninger (f.eks. Bjerkenes, 1951), der i dag helt ignoreres. Så måske er det ikke nyt, bare retro.

Det er min opfattelse, at det, der virker bedst, er at isolere håndskrivning til at starte med og se det som en fysisk aktivitet. Den alfabetiske rækkefølge giver ikke mening, heller ikke en opdeling af vokaler og konsonanter, og det giver slet ikke mening ikke at respektere og angribe den motoriske udfordring. Vi skal acceptere, at der bruges mindre tid på håndskrivning end tidligere, så det skal være så simpelt som muligt og gerne listes ind, når der alligevel tegnes i 0. klasse. Mon ikke det kan lade sig gøre?

Noter

- 1 Gerrit Noordzij underviste i typografi på KABK 1960-90, de sidste 20 år var han leder af et skrive- og skrifttegningsprogram på Akademiet. Mine lærere var hans elever.

Litteratur

Ahlmann, L. (2008). *Bevægelse og udvikling*, København, Hans Reitzels Forlag.

Bjerkenes, A. (1951). *Form-skrift selvstudium*, København: Grafisk Forlag.

Isbell, C. (2010). *Mighty Fine Motor Fun*, Gryphon House Inc.

Pedersen, R. H. (1943). *Undersøgelser over Haandskrivning*, København: Psykologisk-pædagogisk bibliotek.

Sassoon, R. (2007). *Handwriting of the Twentieth Century*, Bristol UK & Chicago USA, Intellect Books.

Undervisningsministeriet (2009). Fælles Mål 2009 Børnehaveklassen Faghæfte 23, Undervisningsministeriets håndbogsserie nr. 25 – 2009.

Undervisningsministeriet (2009) Fælles Mål 2009 Faghæfte 1, Undervisningsministeriets håndbogsserie nr. 3 – 2009.

Artikler

Klemm, W. (2013). Why Writing by Hand Could Make You Smarter, *Psychology Today*, 14. marts

Konnikova, M (2014). What's Lost as Handwriting Fades, *New York Times*, 2. juni.

May, C. (2014). A Learning Secret: Don't Take Notes with a Laptop, *Scientific American*, 3. juni.

Noordzij, G. (1985) *Kind Und Schrift*, Typographische Gesellschaft München.